

DNS PARAUGU IEGŪŠANAS UN NOFORMĒŠANAS PROBLĒMAS KRIMINĀLPROCESĀ

*Dr. iur. Aldis Lieljuksis,
Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskās fakultātes
asociētais profesors, Latvija*

Ievads

Raksts tapis sakarā ar Satversmes tiesā 2016. gada aprīlī izskatīto sūdzību lietā Nr. 2015-14-0103, kurā autors bija uzaicināts piedalīties par pieaicināto personu lietā. Satversmes tiesas spriedums pasludināts 2016. gada 12. maijā¹. Lieta ir neparasta ar to, ka skatot lietu mutvārdu procesā izvērtētās diskusija par DNS nacionālās datu bāzes izveidošanas un izmantošanas likuma (turpmāk – DNS likums) un to pavadošo noteikumu piemērošanu. Viedokļi dalījās starp Saeimas, Ministru kabineta, Tieslietu ministrijas pārstāvju un Tiesībsarga rakstīto viedokli no vienas puses un Ģenerālprokuratūras, Valsts policijas, pieteicēja pārstāvjiem un šī raksta autoru no otras puses. Jāatzīmē, ka diametrāli pretējie viedokļi pausti par likumu, kurš spēkā jau 10 gadus. Galvenais pretrunu cēlonis ir jautājums par to, vai saskaņā ar tiesisko regulējumu bioloģiskais materiāls obligāti jāiegūst no visām kriminālprocesā aizdomās turētām personām, vai arī procesa virzītājam pastāv izvēles iespēja. Šajā sakarībā aktuāls kļūst arī jautājums par DNS paraugu glabāšanas termiņiem.

Raksta mērķis ir izpētīt DNS un biometrisko datu iegūšanas tiesisko regulējumu, salīdzināt to, kā arī rast atbildi uz diskusijas raisošo jautājumu par DNS paraugu iegūšanas nepieciešamību atbilstoši DNS likuma regulējumam no visām aizdomās turētajām personām vai iespējām panākt rezultātu ar mazāku iejaukšanos personas privātajā dzīvē.

Satversmes tiesa spriedumā norādīja: “Satversmes 96. pantā garantētās tiesības uz privāto dzīvi skar dažādus aspektus. Tās aizsargā indivīda fizisko un garīgo integritāti, godu un cieņu, vārdu un identitāti, personas datus. Tiesības uz privāto dzīvi nozīmē, ka indivīdam ir tiesības uz savu privāto telpu, tiesības dzīvot pēc sava prāta, saskaņā ar savu būtību un vēlmēm attīstīt un pilnveidot savu personību, iespējami minimāli ciešot no valsts vai citu personu iejaukšanās”².

Personas daktiloskopija, kas tiek veikta atbilstoši Biometrijas datu apstrādes sistēmas likumam (turpmāk – Biometrijas likums), kā arī DNS paraugu iegūšana atbilstoši DNS nacionālās datu bāzes izveidošanas un izmantošanas likumam neapšaubāmi uzskatāmas par iejaukšanos personas privātajā dzīvē, taču aizskārums samērīgums ir vērtējams. Satversmes 96. pantā noteiktās tiesības atbilstoši Satversmes 116. pantam var ierobežot, cita starpā, lai aizsargātu sabiedrības drošību, kas ietver arī personas aizsardzību no citu personu apdraudējumiem. Lai šādas sabiedrību apdraudošas personas savlaicīgi identificētu un izolētu sabiedrības drošības interesēs ir nepieciešami augstā tehnoloģiskā līmenī izgatavoti personu apliecinoši dokumenti, ietverot tajos mašīnlasāmus biometriskos datus (pirkstu nospiedumus, personu fotogrāfijas). Biometrisko datu un DNS paraugu iegūšana ir iejaukšanās personas privātajā dzīvē, taču ar leģitīmu mērķi, jo vērsta uz noziedzīgu nodarījumu atklāšanu un novēršanu, turklāt atturot personu no turpmākas noziedzīgas rīcības un tādā veidā pasargājot sabiedrību no noziedzīga apdraudējuma, t. i., Satversmes 116. panta vārdiem runājot, “aizsargā citu cilvēku drošību”. Līdz ar to secināms, ka DNS un Biometrisko paraugu iegūšana kopumā ir privātas dzīves aizskārums, kas vērsts uz sabiedrības drošības aizsardzību.

Konstitucionālās sūdzības pieteicēja ieskatā privātas dzīves ierobežojums, iegūstot DNS paraugu no aizdomās turētas personas nav samērīgs, un DNS likuma mērķi var sasniegt mazāk iejaucoties personas privātajā dzīvē, proti, iegūstot DNS paraugu no personas, attiecībā uz kuru stājies spēkā notiesājošs spriedums.

Sākotnēji analizēsim DNS un biometrisko datu nozīmi personas identifikācijas procesā saistībā ar citām obligāta rakstura personas identifikācijas procedūrām, tiesisko regulējumu un praksi, tai skaitā Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk – ECT) praksi.

Personas identitātes noskaidrošana un pārbaude ir neapšaubāmi nozīmīgs jautājums dažādiem valsts dienestiem un vislielākajā mērā saistās ar drošību. Personas identifikācija kļūst ļoti nozīmīga globalizācijas procesu rezultātā, apstākļos, kad pieaug cilvēku mobilitāte ceļojot, notiek masveidīga cilvēku pārvietošanās karadarbības, ekonomisko apsvērumu un citu iemeslu dēļ. Attīstoties iespējai brīvi pārvietoties, kā arī komunikācijas līdzekļiem, noziedzīgi nodarījumi tiek izdarīti, sadarbojoties dažādu valstu piederīgajiem. Organizētām noziedzīgajām grupām nelegālo narkotiku aprītē, cilvēktirdzniecībā, akcīzes preču kontrabandā piemīt transnacionāls raksturs, turklāt personas izdara noziedzīgus nodarījumus, izmantojot svešu identitāti. Kiberuzbrukumu un terora aktu rezultātā tiek iebiedēta sabiedrība, kā arī nodarīts kaitējums cilvēku dzīvībai, veselībai un mantiskajām interesēm, kas dažreiz sasniedz nebijušus apmērus un rada iedzīvotājos nedrošības sajūtu. Minētie apstākļi liek valstīm pilnveidot personu identifikācijas tehniku, ieviest jaunus līdzekļus dokumentu aizsardzībai pret viltošanu. Vienlaikus valstis nodrošinās arātru identifikācijas procesu, ieviešot mašīnlasāmus dokumentus un attiecīgas dokumentu nolāšanās, autotransporta numura zīmju un personu atpazīšanas tehnikas. Personu vai lietas identifikācija ir ļoti nozīmīga darbība ikvienā kriminālprocesā. Visus objektus, kuri ietverti identifikācijas procesā, iedala divās grupās: **identificējamie** un **identificējošie**. **Identificējamie** ir cilvēki, līķi, nozieguma rīki, transportlīdzekļi, dzīvnieki u.c. **Identificējošie** ir objekti, uz kuriem izveidojušās pēdas, ar kurām nosaka identificējamo objektu tāpatību³. Pēdām pieskaita roku pirkstu papillāro līniju pēdas, kas atainojušās uz lietām notikuma vietā, konstatētās DNS pēdas uz aizturētās personas apģērba, lietotā šaujamo ierociņa pēdas, personas rokraksta pazīmes utt. Ir pēdas, kas saglabā savas individuālās pazīmes ilgstoši vai vispār nemainās un tāpēc ļoti noderīgas identifikācijai. Lai nodrošinātu identifikācijai svarīgu objektu uzskaiti tiek izveidotas datu bāzes, kurās ietverti iegūtie dati par personām un šo personu biometriskie vai DNS dati, kā arī pirkstu nospiedumu un DNS pēdas, kas izņemtas neatklātu noziedzīgu nodarījumu vietās. Personu identifikācija ārpus kriminālās identifikācijas mērķiem īstenojas vairākos veidos: pirmkārt, personības noskaidrošanai un pārbaudei, izmantojot valsts noteiktus personu apliecinošus dokumentus (pase vai cits personu apliecinošs dokuments) vai citiem dokumentiem

(autovadītāja apliecība), kuros ietverti vairāk vai mazāk mainīgi biometrijas dati fotogrāfijas veidā. Dzīves laikā mainās cilvēka izskats un, mainot pasi vai autovadītāja apliecību, ir jāmaina arī fotogrāfija, un personas identifikācija notiek, salīdzinot pirkstu nospiedumus. Individuāls pirkstu papillāro līniju raksts piemīt tikai vienam cilvēkam un dzīves laikā saglabājas nemainīgs. Līdz pat šim laikam personas identifikācijai visplašāk tiek izmantoti pirkstu nospiedumi, kas, salīdzinot ar DNS, iegūstami un pārbaudāmi vienkāršākā un ātrākā veidā, un ļauj, izmantojot tehniskās iespējas, pārbaudīt ikvienas personas patieso identitāti, ja vien tai ir attiecīgas kvalitātes pase. Personām ceļošanai kā personu apliecinošs dokuments ārpus Šengenas zonas nepieciešama pase, tāpēc, lai nodrošinātu vienveidīgus standartus ceļošanas dokumentiem, atbilstoši Padomes regulai 2252/2004 „Par drošības elementu un biometrijas standartiem dalībvalstu izdotās pasēs un ceļošanas dokumentos” jāietver personas sejas fotogrāfija un pirkstu nospiedumi⁴.

Biometriskos datus, kas iegūti tieši no personām, tās daktiloskopējot un fotografējot, kā arī pēdas (konstatētas notikuma vietā vai iegūtas operatīvo darbību rezultātā) atbilstoši Biometrijas datu apstrādes sistēmas likuma II nodaļai uzglabā **vienotā sistēmā**, kuru pārziņa un uztur Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs⁵.

Kriminogēnā situācija liek valstīm ne tikai uzkrāt biometriskos un DNS datus, bet arī sadarboties informācijas apmaiņā, bet šādi informācijas apmaiņai nepieciešams atbilstošs normatīvais regulējums. Informācijas aprites regulēšanai pieņemts Padomes lēmums 2008/615/TI „Par pārrobežu sadarbības pastiprināšanu, jo īpaši apkarojot terorismu un pārrobežu noziedzību”⁶. Šī lēmuma pamatā ir 2005. gada 27. maija Beļģijas, Vācijas, Spānijas, Francijas, Dānijas, Nīderlandes, Luksemburgas un Austrijas parakstītā Prīmes konvencija⁷. Kā redzams no Eiropas Parlamenta 2007. gada 7. jūnija rezolūcijas, tad Parlaments ir rosinājis Padomes lēmumā ietvert noteiktu personu kategorijas, un starp tām ir nosaukta persona, kura tiek turēta aizdomās par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu vai līdzdalību tajā⁸. Vēlākajā Padomes lēmumā 2008/615/TI, kā arī Prīmes konvencijā personu loks, no kurām tiek iegūti DNS paraugi un pirkstu nospiedumi, nav minēts, līdz ar to atstājot regulējumu dalībvalstu ziņā. 2012. gada Eiropas Komisijas ziņojumā Eiropas Parlamentam un Padomei par to, kā tiek īstenots Padomes 2008. gada 23. jūnija Lēmums 2008/615/TI par

pārrobežu sadarbības pastiprināšanu, jo īpaši apkarojot terorismu un pārrobežu noziedzību (Prīmes lēmums), galvenie problēmjautājumi saistās ar personu datu aizsardzību, kā arī finansējuma trūkumu, nevis personu loku, no kura tiek iegūti paraugi⁹. Minētais ziņojums tika sagatavots, pamatojoties uz Padomes lēmuma 2008/615/TI 36. panta ceturto punktu.

Padomes lēmumā 2008/615/TI „Par pārrobežu sadarbības pastiprināšanu, jo īpaši apkarojot terorismu un pārrobežu noziedzību” paredzēts Eiropas Savienības dalībvalstīm apmainīties gan ar DNS profilu, gan pirkstu nospiedumu tā saucamajiem atsauces datiem, tas nozīmē, neatklājot konkrētas personas identitāti. Kā redzams no minētā dokumenta preambulas 4. punkta, tad datu apmaiņas saistīta ar nepieciešamību veikt datu apmaiņu **nepabeigtās izmeklēšanās**. Tātad nodrošināt informācijas aprites operatīvitāti nepieciešams tieši izmeklēšanas stadijā, un uz to arī vērsts Padomes lēmums.

Biometrisko un DNS datu iegūšana, uzkrāšana un glabāšana

Biometrisko un DNS datu iegūšanas, uzkrāšanas un glabāšanas tiesiskā regulējuma izvērtēšanā metodoloģiski nozīmīgs ir ECT sprieduma lietā S. un Marper pret Lielbritāniju secinājumi, jo spriedumā iezīmēti minimālie standarti darbībām ar biometriskiem un DNS datiem¹⁰. 2008. gada 4. decembrī Lielā palāta, izskatot lietu *S. and Marper v United Kingdom* (pieteikums Nr. 30562/04 un 30566/04), plašā tvērumā izskatīja jautājumus saistībā ar personu identificējošo datu iegūšanu, uzkrāšanu un glabāšanu. Svarīgākās atziņas šajā lietā ir sekojošas: sprieduma 67. punktā secināts, ka informācijas par personu vienkārša uzkrāšana ir iejaukšanās personas privātajā dzīvē ECK 8. panta izpratnē; sprieduma 66. punktā secināts, ka privātās dzīves jēdziens ietver tiesības uz savu attēlu; 77. punktā secināts, ka gan DNS paraugu, gan profilu glabāšana ir uzskatāma par valsts iejaukšanos personas privātajā dzīvē ECK 8. panta pirmās daļas izpratnē; 75. punktā tiesa uzskata, ka arī DNS profilu glabāšana ir valsts iejaukšanās privātā dzīvē un nav nozīmes tam, ka tā ir kodēta un to nevar izprast bez datorprogrammas palīdzības, kā arī to var interpretēt ierobežots speciālistu skaits; pirkstu nospiedumu iegūšana ir iejaukšanās personas privātajā dzīvē, secināts sprieduma 86. punktā. Lai gan tiesa biometriskos datus un DNS datus īpaši nenodala, tā tomēr 120.

punktā norāda uz DNS datu īpašu jūtīgumu: „šūnu paraugu glabāšana var radīt īpašu iejaukšanos personas privātajā dzīvē, ņemot vērā tajos ietilpstošo ģenētisko informāciju un informāciju par personas veselības stāvokli”. Jāatzīmē, ka šajā lietā netiek apšaubītas Lielbritānijas policijas tiesības iegūt iepriekš minētos datus. Lielbritānijā policijas tiesības iegūt pirkstu nospiedumus un DNS paraugu nosaka speciāls likums – Police and Criminal Evidence Act¹¹. Jāatzīmē, ka policijai ir tiesības iegūt pirkstu nospiedumus un DNS, ja izdarīts pārkāpums, par kuru persona ir nogādāta policijā. ECT sprieduma 108. punktā norādīts, ka vairumā konvencijas dalībvalstu noteikts, ka paraugi un profili no aizdomās turētām personām tiek ņemti, ja tās izdarījušas noteikta minimāla smaguma pakāpes noziedzīgu nodarījumu, un tikai Anglijā, Velsā un Ziemeļīrijā paraugus iegūst bez jebkādiem vecuma vai nodarījuma kritērijiem. ECT sprieduma 119. punktā noteikti ECT kritēriji, kādi būtu jāņem vērā, glabājot identificējošos paraugus: tādi ir nodarījuma smagums, iepriekšējas aizturēšanas, aizdomīguma pamatojums un jebkādi citi īpaši apstākļi. Domājams, ka tiem jābūt precīziem un ietvertiem nacionālajā likumā. Strīds lietā ir par Lielbritānijas policijas tiesībām **neierobežotu laiku** uzglabāt izņemtos pirkstu nospiedumus un DNS datus, īpaši gadījumos, kad persona ir bijusi nepilngadīga vai vēlāk attaisnota. Ievērojot konstatētās nepilnības, ECT sprieduma 125. punktā secināts, ka bezatrunu un nediferencējošs varas pilnvaru raksturs pirkstu nospiedumu, šūnu paraugu un DNS profilu glabāšanā aizdomās turētām, taču par vainīgām neatzītām personām, pārkāpj taisnīgu līdzsvaru starp publiskām un privātām interesēm, līdz ar to konstatēts, ka pārkāpts Konvencijas 8. pants.

DNS nacionālās bāzes tiesiskais regulējums

Latvijas DNS datu bāzes izveidošanas pamatā ir Ministru kabineta 2002. gada 30. septembra rīkojums Nr. 552 „Par koncepciju par DNS (dezoksiribonukleīnskābes) nacionālās datu bāzes izveidošanu un izmantošanu”¹². DNS nacionālās datu bāzes izveidošanas likums ir spēkā no 2005. gada 1. janvāra, taču pakārtotie noteikumi izdoti tikai 2005. gada augustā un septembrī. Jau pēc pieņemtā DNS likuma augstāk minētais Padomes lēmums 2008/615/TI ir bijis galvenais starptautiskā līmeņa normatīvais regulējums šādas jaunas sistēmas izveidei un datu apmaiņai. DNS likums ir grozīts divas

reizes 2006. gadā un 2010. gadā, taču nevienā no grozījumiem pienākums iegūt DNS paraugus no aizdomās turētām personām netiek pārskatīts. Attiecībā par aizdomās turētās personas DNS profilu saglabāšanu un dzēšanu ar 2010. gada grozījumiem DNS likuma 18. pantā tiek noteikta cita kārtība, nosakot, ka, izbeidzot pret personu kriminālprocesu uz rehabilitējošiem pamatiem vai atceļot lēmumu, ar kuru persona atzīta par aizdomās turētu, reģistra datus dzēš pēc 10 gadiem no lēmuma saņemšanas reģistrā vai nekavējoties pēc personas iesnieguma saņemšanas.

Pasaulē turpinās pētījumi par bioloģiskās izcelsmes pēdu izmantošanu noziegumu atklāšanā un novēršanā. Piemēram, neskatoties uz to, ka jau kopš 1980. gada DNS ekspertīžu rezultāti tika izmantoti kā pierādījumi ASV tiesās, zinātnieki turpina pētīt personu identifikācijas iespējas situācijās, kad dažādu personu DNS pēdas pārklājas (uzslāņojas) uz noziedzīgā nodarījumā izmantotā rīka vai citiem priekšmetiem¹³.

DNS paraugu ņemšanu no plašāka personu loka papildus šībrīža uzskaitījumam, piemēram, no bēgļiem, autora ieskatā ir tikai laika jautājums, jo, piemēram, pretējā gadījumā nav iespējams vismaz daļēji noskaidrot, vai bērnu vecāki ir tie, kas par tādiem uzdodas. Zināmi gadījumi, kad personas dažādu motīvu dēļ uzdod līdzatvestus svešus bērnus par saviem. Sprotams arī tas, ka DNS analīze neatrisinātu patiesības noskaidrošanu, ja bērns ir adoptēts, bet nav apliecinājis dokumentu. Lai gan DNS paraugu iegūšana no bēgļiem likumā tieši nav paredzēta, tomēr likumdevējs ir bijis tālredzīgs, DNS likuma 8. pantā iekļaujot noteikumu, ka iekļaujamo personu lokā ir arī bēgļi un viņu DNS profili, ja tas noteikts Latvijas Republikai saistošos starptautiskos līgumos.

DNS likuma mērķis ir izteikts 2. pantā, un tas ir: izveidot DNS nacionālo datu bāzi, kas izmantojama noziedzīgu nodarījumu atklāšanā, pazudušu personu meklēšanā un neatpazītu līķu (līķa materiālu) identificēšanā, kā arī noteikt un regulēt DNS ģenētiskās izpētes rezultātu apmaiņu ar ārvalstīm un starptautiskajām organizācijām. Šajā normā precīzi noteikti gan starptautiskie, gan nacionālie mērķi. Saskaņā ar likuma 1. pantu datu bāzes saturu veido bioloģiskas izcelsmes pēdas un salīdzināmie paraugi. Jāatzīmē, ka normatīvajos aktos noteiktais salīdzināmo paraugu subjektu loks DNS likumā un Biometrijas likumā ir identisks, un tās ir aizturētās, aizdomās turētās, apsūdzētās un notiesātās personas.

Atbilstoši Kriminālprocesa likuma (KPL) 74.¹ pantam apsūdzētais iegūst notiesātā statusu no notiesājoša sprieduma vai prokurora priekšraksta par sodu spēkā stāšanās dienas. Notiesātajam vairs nav tieša sakara ar kāda izmeklēšanas iestādēm zināma noziedzīga nodarījuma atklāšanu, bet salīdzināmā parauga iegūšana saistāma ar pārbaudi, vai persona nav izdarījusi vēl kādu neatklātu noziedzīgu nodarījumu. Pienākums iegūt DNS no notiesātajām personām ieslodzījumu vietās noteikts MK noteikumu Nr. 620 DNS nacionālajā datu bāzē iekļaujamo ziņu sniegšanas, kā arī bioloģiskā materiāla un bioloģiskās izcelsmes pēdu izņemšanas kārtība 15.1. punktā. Tas bija jāpaveic līdz 2007. gada 1. augustam. Citas norādes par paraugu selektīvu iegūšanu DNS un Biometrijas likumos un tiem pakārtotajos tiesību aktos nav iekļautas.

DNS likumā, gluži tāpat kā Biometrijas likumā, nav konkretizēti noteikti noziedzīgu nodarījumu veidi, par kuriem persona aizturēta, tiek turēta aizdomās, apsūdzēta vai notiesāta, nav noteikts, ka salīdzināmie paraugi iegūstami tikai no tādām personām, kuru DNS izņemts krimināllietā un veicama salīdzināšana. Līdz ar to secināms, ka Biometriskie un DNS dati ir iegūstami obligāti no visām personām, kam piemērots attiecīgs statuss. Vienlaikus jāatzīmē, ka DNS likumā nav ietvertas visas kriminālprocesa pirmstiesas izmeklēšanas stadijā paredzētās personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību, jo nav tiesību iegūt salīdzināmo paraugu no personas, pret kuru uzsāks kriminālprocess (KPL 61. pants.). Šis apstāklis liecina, ka likumdevējs novērtējis un noteicis personu loku, kurām piemērots noteikts statuss kriminālprocesā un DNS paraugs jāņem bez izņēmuma.

Jāatzīmē, ka pazudušu un nevardarbīgā nāvē mirušu personu meklēšana un noskaidrošana var nebūt saistīta ar kriminālprocesuālu darbību veikšanu, taču arī šādu personu bioloģiskais materiāls un biometriskie dati iekļaujami datu bāzē. Arī šis apstāklis norāda uz to, ka salīdzināmo paraugu iegūšana iekļaušanai DNS un biometrisko datu bāzēs nav saistāma tikai ar kriminālprocesuālām darbībām, taču neizslēdz arī kriminālprocesa ietvaros salīdzinošai izpētei iegūto paraugu iekļaušanu datu bāzē.

Terminu “paraugs salīdzinošai izpētei” un “salīdzināmie paraugi” noskaidrošana

Termins “paraugs salīdzinošai izpētei” ir kriminālprocesuāls termins, savukārt termins

“salīdzināmie paraugi” paredzēts DNS likuma 1. panta 6. punktā. Neskatoties uz šo terminu līdzību, tie saturiski ir būtiski atšķirīgi:

1. Atšķirīgi ir tiesību aktu normās ietvertu terminu mērķi.

Termins “paraugs salīdzinošai izpētei” ietverts KPL 206. pantā Salīdzinošajai izpētei nepieciešamie paraugi, kas izteikts sekojošā redakcijā: Lai nodrošinātu ekspertam iespēju atbildēt uz uzdotajiem jautājumiem, procesa virzītājs var ņemt vai uzdot ekspertam ņemt tādus salīdzinošajai izpētei nepieciešamos paraugus, kuri atspoguļo ekspertīzes izpētes objekta īpašības un pazīmes. Tātad kriminālprocesā ir jābūt izņemtām pēdām ar noteiktām īpašībām un pazīmēm, un ar mērķi noskaidrot to piederību vai tās patību ņem paraugu, ko sauc par paraugu salīdzinošai izpētei. Tātad lietā, kurā attiecīga bioloģiska pēda nav izņemta attiecīgi, nevar noteikt ekspertīzi un ņemt paraugu no aizdomās turētas personas salīdzinošai izpētei, jo nav šī izpētes objekta.

DNS likuma 1. panta 6. punktā minētie “salīdzināmie paraugi” tiek ņemti no likumā noteikta personu loka, lai tos uzkrātu un salīdzinātu ar bioloģiskām pēdām, kas izņemtas no tādām notikumu vietā iegūtām bioloģiskas izcelsmes pēdām, kurām identificējama objekts nav konstatēts. Salīdzināšanas rezultātā noskaidrojas, vai aizdomās turētā persona nav atstājusi pēdas neatklāta noziedzīga nodarījuma vietā.

2. Atšķirīgi ir salīdzinošo paraugu veidi. Izmeklējot noziedzīgu nodarījumu, par izņemto priekšmetu vai objektu un līdz ar to identificējošo paraugu var būt jebkādas materiālas vai digitālas pēdas, piemēram, izņemts ar roku rakstīts teksts. Tādā gadījumā teksta autora noskaidrošanai nepieciešams rokraksta paraugs. Ja izmeklēšanas darbību rezultātā ir iegūts cilvēka balss ieraksts, tad nepieciešams balss paraugs, ar ko salīdzināt. Savukārt atbilstoši Ministru kabineta 2005. gada 23. augusta noteikumu Nr. 620 DNS nacionālajā datu bāzē iekļaujamo ziņu sniegšanas, kā arī bioloģiskā materiāla un bioloģiskas izcelsmes pēdu izņemšanas kārtība (turpmāk – DNS noteikumi) 4. punktam DNS bioloģiskais materiāls, ko izņem no parauga devējiem, ir **siekalas**¹⁴. Siekalas ņem, izmantojot bioloģiskā materiāla izņemšanas komplektu, kurus pēc pieprasījuma izsniedz Kriminālistikas pārvalde. Ja izmeklēšanas darbību rezultātā notikuma vietā vai pēc nodarījuma izdarīšanas uz aizdomās turētā vai tā apģērba konstatējami citi izdalījumi, no

parauga devēja, kā to paredz likums, iegūstamas siekalas DNS noteikšanai.

Ja procesa virzītājs varētu prasīt personai izsniegt jebkāda veida paraugus, kas nav saistīti ar izmeklējamā noziedzīgā nodarījumā iegūtām pēdām vai priekšmetiem, notiktu neattaisnota iejaukšanās personas privātajā dzīvē, kā arī nesaprātīga ekspertu darba apjoma paplašināšanās, kas prasītu papildu resursus.

3. Parauga iegūšanas noformējums. Atbilstoši DNS noteikumu 5. un 6. punkta regulējumam parauga iegūšana tiek dokumentēta ar aktu, kurš tiek sastādīts trīs eksemplāros. Savukārt atbilstoši KPL 208. panta otrajā daļā ietvertai kārtībai labprātīga parauga došana jāfiksē atbilstoši KPL 142. panta noteikumiem, t. i. izmeklēšanas darbības protokolā.

4. Atšķirīgi personas pienākumi un sekas par likumu prasību nepildīšanu. Aizdomās turētai personai, no kuras KPL noteiktā kārtībā jāiegūst salīdzinošais paraugs, ir pienākums atbilstoši KPL 64. pantam ļaut tos iegūt. Neatļaušanas gadījumā piemērojamas KPL 209. panta normas un paraugu var iegūt piespiedu kārtā. Ja persona nepakļaujas parauga iegūšanai DNS likuma noteiktā kārtībā, tā saucama pie administratīvās atbildības atbilstoši Latvijas administratīvo pārkāpuma kodeksa 175. pantam par nepakļaušanos policijas iestādes darbinieka likumīgai prasībai.

5. Atšķirīga ir kārtība un lietvedība amatpersonu rīcības pārsūdzēšanā. Sūdzību par izmeklētāja rīcību atbilstoši KPL 337. panta otrās daļas 2. apakšpunktam izskata uzraugošais prokurors. Savukārt amatpersonas rīcība un administratīvajā lietvedībā pieņemtie lēmumi nepakļaušanās amatpersonas likumīgajām prasībām DNS salīdzināmā parauga iegūšanai pārsūdzama Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa normās noteiktā kārtībā.

Biometrisko datu iegūšanas tiesiskais regulējums

Personu loks, no kurām dati tiek iegūti, ir plašs, ne mazāk plašs ir arī datu iegūšanā iesaistīto institūciju loks. Tas izskaidrojams ar to, ka biometriskie dati iegūstami ne tikai no tādām personām, kas izdarījušas likumpārkāpumu – aizturētām, aizdomās turētām, apsūdzētām vai notiesātām personām, bet arī no ikvienas personas, tiesa, mazākā apjomā, personas identifikācijas nolūkos, formējot personu apliecinošu dokumentu, autovadītāja apliecību vai jūrnika identifikācijas dokumentu. Ārkārtīgi nozīmīgais

sistēmiskai izpratnei ir Biometrijas likums. Kā jau iepriekš minēju, arī biometriskie dati ietverti datu apmaiņai starptautiskā līmenī atbilstoši EP lēmumam 2008/615/TI. Kā viens no datu izmantošanas nolūkiem atklāts likuma 13. panta piektajā punktā: Sistēmā iekļautos datus izmanto, lai nodrošinātu noziedzīgu nodarījumu atklāšanu un noziedzīgu nodarījumu izdarījušo personu meklēšanu. Biometrijas likuma 10. pantā noteiktas **11 institūcijas**, kas ir atbildīgas par datu iegūšanu un aktualizāciju.

Atbilstoši Biometrijas likuma 5. pantam Biometrijas datu apstrādes sistēmā iekļauj biometrijas datus, kurus iegūst:

1) izsniedzot personu apliecinošus dokumentus;

4) izsniedzot jurnieku identifikācijas dokumentus;

5) izsniedzot transportlīdzekļu vadītāju apliecības;

9) no neatpazītiem liķiem;

10) operatīvās darbības, pretizlūkošanas un izlūkošanas rezultātā. Iegūtos datus, iekļauj biometrijas datu apstrādes sistēmā, ja tas nepieciešams, lai novērstu draudus valsts drošībai un sabiedriskajai kārtībai, un ja lēmumu par šo datu ievadīšanu pieņem operatīvās darbības subjekts, kurš attiecīgos datus iegūvis;

11) izmeklēšanas darbību rezultātā un no aizturētām, aizdomās turētām, apsūdzētām un notiesātām personām;

12) no personām, kurām nav derīga personu apliecinoša dokumenta, pēc šā fakta konstatēšanas¹⁵.

Biometrijas datu un DNS likums veidoti pēc vienādiem principiem, neparedzot amatpersonām izvēles iespējas datu iegūšanā atkarībā no nodarījuma smaguma vai citiem apstākļiem. Vienlaikus jāatzīmē tehniskais progress un iespēja vienlaikus no vienas pēdas iegūt divu veidu paraugus – pirkstu nospiedumu un DNS. Atbilstoši likuma Par policiju 12. panta 14. punktam policijai ir tiesības daktiloskopēt arī tādas personas, kas pretojas personības noskaidrošanai. Šādā gadījumā, iegūstot pirkstu nospiedumus, darbību primārais mērķis ir noskaidrot personību, kā arī pārbaudīt, vai personas pirkstu nospiedumi nav atrasti neatklātu noziedzīgu nodarījumu vietās.

Likuma 11. punktā vārds “un” sasaista divus datu bāzes avotus, un tie ir izmeklēšanas darbību rezultātā iegūtie dati, piemēram, pirkstu nospiedumi, kas iegūti, t. i. konstatēti, fiksēti un izņemti, veicot notikuma vietas apskati, tāpat

kriminālprocesuālas darbības rezultātā, un pirkstu nospiedumiem, kas izņemti no aizdomās turētām, apsūdzētām un notiesātām personām, īstenojot likuma prasību. Datu bāzē tiek iekļauti arī pirkstu nospiedumi, kas iegūti no personas procesuālas darbības rezultātā salīdzinošai izpētei.

Attiecībā uz imigrantiem pieņemts Imigrācijas likums, kas pašlaik balstās uz 14 ES direktīvām. Imigrācijas likuma 5. panta trešajā daļā noteikts imigranta pienākums atļaut noņemt pirkstu nospiedumus¹⁶. Datu uzkrāšanu un apmaiņu paredz Regula 2725/2000/ par pirkstu nospiedumu salīdzināšanas sistēmas Eurodac izveidi, lai efektīvi piemērotu Dublinas Konvenciju, kas nosaka, ka patvēruma meklētājus un nelikumīgi valsts robežu šķērsojušas personas, kas sasniegušas 14 gadu vecumu, jādaktiloskopē, un dati centralizēti pārbaudīti un nosūtīti Eurodac¹⁷. Līdz ar to var secināt, ka ir atļauts iegūt un uzglabāt arī tādu personu biometriskos datus identifikācijas nolūkā, kas nav izdarījušas likumpārkāpumu.

Jāpiebilst, ka terorisma apkarošanas un smagu noziegumu prevencijas nolūkos 14. aprīlī pieņemta ES direktīva „Par pasažieru datu reģistru”. Nolīgumi starp ES un ASV, Kanādu un Austrāliju par pasažieru datu apmaiņu jau parakstīti un tiek gatavots jauns nolīgums ar Meksiku¹⁸. Jāatzīmē, ka uzkrājamās informācijas katalogs ietver ļoti plašu informāciju par pasažieri, tā ceļojumu ārpus ES vēsturi un citiem apstākļiem, līdz ar to arvien vairāk iejaucoties personu privātajā dzīvē, lai novērstu terora aktus un smagu noziegumu izdarīšanu.

DNS paraugu iegūšanas samērīgums attiecībā pret personas procesuālo stāvokli

Domājams, ka nav atstājams bez ievēribas arī konstitucionālās sūdzības pieteikuma iesniedzēja norādītais, ka pareizi būtu, ja DNS paraugi netiktu ņemti no aizdomās turētām, bet no notiesātām personām. Autors šādam risinājumam nevar piekrist, jo tas būtiski kavētu neatklātu noziedzīgu nodarījumu atklāšanas procesu, kā arī operatīvi apmainīties ar datiem starptautiskās sadarbības ietvaros, padarot apmaiņas procesu neefektīvu. Jau iepriekš minētais EP lēmums 2008/615/TI ir pamats pārrobežu sadarbībai biometrisko, DNS un transportlīdzekļu datu apmaiņai. Noteikti jāņem vērā reālais laiks no personas noskaidrošanas, aizdomās turētās personas statusa piemērošanas un DNS parauga iegūšanas līdz laikam, kad var stāties spēkā

spriedums, lietu iztiesājot trīs instancēs. Lai cik ātrs būtu izmeklēšanas un iztiesāšanas process, tas nevar būt tik ātrs, lai nekavētu iespēju steidzami apmainīties ar personu identificējošiem datiem.

Tiesiskais regulējums Igaunijas Kriminālprocesa kodeksā

Turpinājumā pievērsīsimies Igaunijas kriminālprocesa kodeksā¹⁹ (Igaunijas KPK) ietvertajam biometrisko un DNS datu iegūšanas tiesiskajam regulējumam.

Igaunijas KPK norma attiecas gan uz pirkstu nospiedumu, gan DNS paraugu iegūšanu, turklāt aizdomās turētās personas statusu saista ar krimināltiesiskajās normās paredzēto atbildību²⁰. Igaunijas KPK 99.¹ pantā kopš 2012. gada paredzētas tiesības ņemt pirkstu nospiedumu **no aizdomās turētas personas**. Normas pirmā daļa nosaka obligātos nodarījuma sastāvus, kad paraugi obligāti jāņem, vai persona izdarījusi katalogā neietvertus citus vardarbīgus nodarījumus, par kuriem paredzēts sods vismaz divi gadi brīvības atņemšana. Izvēles iespēja paredzēta normas otrajā daļā, ja soda mērs par pārkāpumu, par kuru persona tiek turēta aizdomās un kāds var tikt piespriests, ir vismaz viens gads brīvības atņemšana normas otrajā daļā.

Autora ieskatā, ja arī Latvijā nonāktu pie līdzīga risinājuma, tad nosakot nodarījumu katalogu, par kādiem nodarījumiem jāņem DNS paraugs un pirkstu nospiedumi, par kritēriju var kalpot noteiktais brīvības atņemšanas sods. Jāņem vērā kritēriji, kas noteikti Padomes lēmumā 2002/584/TI par Eiropas apcietināšanas orderi un par nodošanas procedūru starp dalībvalstīm²¹. Padomes lēmuma 2. punktā noteikts sekojošais: Eiropas apcietināšanas orderi var izsniegt par darbībām, par kurām izsniegšanas dalībvalsts tiesībās paredzēts brīvības atņemšanas sods vai ar brīvības atņemšanu saistīts drošības līdzeklis, kura maksimālais ilgums ir vismaz 12 mēneši vai **par jau piespriestu sodu** vai jau piemērotu drošības līdzekli, kuru ilgums ir **vismaz četri mēneši**.

Atbilstoši likumam „Par Eiropas Padomes konvenciju par izdošanu, tās papildu protokolu

un otro papildu protokolu” izdošana ir pieļaujama sakarā ar nodarījumiem, kuri atbilstoši pieprasītājas puses un lūguma saņēmējas puses likumdošanas aktiem ir sodāmi ar brīvības atņemšanu vai saskaņā ar aresta orderi uz laiku, kas nav mazāks par vienu gadu, vai ar smagāku sodu. Ja notiesāšana un brīvības atņemšanas piespriešana ir veikta vai arī aresta orderis izdots pieprasītājas puses teritorijā, piespriestajam sodam jābūt ne mazākam par četriem mēnešiem²².

Līdz ar to secināms, ka no starptautiskās sadarbības viedokļa svarīgi ir apmainīties ar tādu personu datiem, kuras tiek turētas aizdomās par nodarījumu, par kuru paredzēts vismaz četru mēnešu brīvības atņemšanas sods, kas atbilstoši Krimināllikuma 7. pantā noteiktajai klasifikācijai atbilst mazāk smagam noziedzīgam nodarījumam.

Secinājumi

1. Izvērtējot DNS likuma un Biometrijas datu likuma regulējumu, izmantojot sistēmisko interpretācijas metodi, secināms, ka DNS un biometrijas datu bāzes ir veidotas kā atbalstošas sistēmas noziedzīgu nodarījumu atklāšanai, bezvēsts pazudušu personu meklēšanai un neatpazītu līķu personības noskaidrošanai.

2. Biometrisko datu bāzes un DNS datu bāzes izveidošanas principi, kā arī ar kriminālprocesu saistītu personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, loks ir identisks.

3. Pašreizējais DNS likums paredz, ka salīdzināmie paraugi iegūstami no visām aizdomās turētām personām kā obligāta likuma prasība.

4. Lietā, kurā attiecīga bioloģiska vai cita veida pēdas nav izņemtas, nevar noteikt attiecīgu ekspertīzi un ņemt paraugu no aizdomās turētas personas salīdzinošai izpētei, jo nav izpētes objekta, ar kuru paraugs būtu salīdzināms.

5. Apsverot iespēju DNS likumā ietvert kritērijus personām, no kurām obligāti iegūstami DNS un biometriskie paraugi, jāievēro starptautiskajos tiesību aktos noteiktie brīvības atņemšanas kritēriji personu apcietināšanai un izdošanai.

Atsauces

¹ Satversmes tiesas 2016. gada 12. maija spriedums lietā Nr.2015-14-0103. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2015/06/2015-14-0103_Spriedums.pdf

² Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2010-55-106. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2010-55-0106_Spriedums.pdf

- ³ Autoru grupa profesora A. Kavaliera vadībā. Kriminālistika. Pirmā daļa: Kriminālistiskā tehnika. Rīga, LPA, 1999. 93. lpp.
- ⁴ Par drošības elementu un biometrijas standartiem dalībvalstu izdotās pasēs un ceļošanas dokumentos. Padomes 2004. gada 13. decembra Regula Nr. 2252/2004. Pieejams: <http://www.l2d.lv/leul.php?i=9631>
- ⁵ Biometrijas datu apstrādes sistēmas likums. 21.05.2009. likums/LV, 90 (4076), 10.06.2009., Ziņotājs, 13, 09.07.2009.
- ⁶ Padomes lēmums "Par pārrobežu sadarbības pastiprināšanu, jo īpaši apkarojot terorismu un pārrobežu noziedzību" 2008/615/TI. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis L210/12 6.8.2008. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:210:0012:0072:lv:PDF>.
- ⁷ Prüm Convention. Pieejams: <http://register.consilium.europa.eu/doc/srv?!=EN&f=ST%2010900%202005%20INIT>.
- ⁸ Eiropas parlamenta normatīvā rezolūcija. Aplūkots 05,03,2016. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:52007AP0228&rid=2>
- ⁹ Komisijas ziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai. Pieejams: <https://publications.europa.eu/lv/publication-detail/-/publication/4bfa7293-e5b5-41a2-bd64-8f1b5334181c/language-lv>
- ¹⁰ CASE OF *S. AND MARPER v. THE UNITED KINGDOM* (Applications nos. 30562/04 and 30566/04). Pieejams: [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90051#{"itemid":\["001-90051"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90051#{).
- ¹¹ Police and Criminal Evidence Act. Pieejams: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1984/60/section/61A>.
- ¹² Ministru kabineta 2002. gada 30. septembra rīkojuma Nr.552 Par Konceptiju par DNS (dezoksiribonukleīnskābes) nacionālās datu bāzes izveidošanu un izmantošanu pamata. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=67103>.
- ¹³ Gricak C. Forensic science needs new tools to help with DNA testing and DNA analysis. Pieejams: <http://www.bu.edu/research/articles/dna-profiling/>
- ¹⁴ DNS nacionālajā datu bāzē iekļaujamo ziņu sniegšanas, kā arī bioloģiskā materiāla un bioloģiskās izcelsmes pēdu izņemšanas kārtība. Ministru kabineta 23.08.2005. noteikumi Nr. 620/LV, 135 (3293), 26.08.2005.
- ¹⁵ Biometrijas datu apstrādes sistēmas likums. 21.05.2009. likums/LV, 90 (4076), 10.06.2009., Ziņotājs, 13, 09.07.2009.
- ¹⁶ Imigrācijas likums. 31.10.2002. likums/LV, 169 (2744), 20.11.2002., Ziņotājs, 24, 27.12.2002.
- ¹⁷ Padomes Regula (EK) Nr. 2725/2000, 11.12. 2000. Par pirkstu nospiedumu salīdzināšanas sistēmas Eurodac izveidi, lai efektīvi piemērotu Dublinas konvenciju. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis L 316/1 15.12.2000. Pieejams: <http://www.refworld.org/docid/3f4e40434.html>
- ¹⁸ Pasažieru datu reģistra datu izmantošanas regulējums. Pieejams: <http://www.consilium.europa.eu/lv/policies/fight-against-terrorism/passenger-name-record/>
- ¹⁹ Code of Criminal Procedure (Igaunijas kriminālprocesa kodekss). Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/501042015002/consolide/current>.
- ²⁰ Penal Code (Igaunijas Sodukodekss). Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/519032015003/consolide/current>
- ²¹ Padomes lēmums 2002/584/TI par Eiropas apcietināšanas orderi un par nodošanas procedūru starp dalībvalstīm. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/PDF/?uri=CELEX:32002F0584&rid=5>
- ²² Par Eiropas padomes konvenciju par izdošanu, tās papildu protokolu un otro papildu protokolu. 24.03.1997. likums/LV, 91/92 (806/807), 09.04.1997., Ziņotājs, 9, 08.05.1997.

Abstract

The article deals with the issue raised in the society regarding constitutional complaint a submitted to the Constitutional Court against the national DNA database and the compliance of the legal norms with Section 96 of the Satversme. The author of the article writes about the issues

related to the legal framework of DNA and biometric data sampling from suspects in the context of the EP Resolution No. 2008/615 / JHA, the requirements of the ECHR and the Estonian Criminal procedure regulation. In conclusion, the author is of the opinion that the current DNA sampling legislation does not provide many options for process facilitator and DNA samples must be obtained from all suspected persons to whom such status is applied regardless of the qualification of the offence and the need for criminal proceedings.

Аннотация

В статье рассматривается вопрос, возникший в связи с рассмотрением в суде конституционной жалобы о соответствии норм закона О создании и использовании базы данных ДНК статье 96 Конституции. В статье автором рассматривается вопрос изъятия образцов ДНК и биометрии у лиц, подозреваемых в совершении преступления, в свете решения ЕС №2008/615/ТИ, Европейского суда по правам человека и Уголовно-процессуального кодекса Эстонии. В заключении статьи автором делается вывод о том, что нормы закона О создании и использовании базы данных ДНК не предоставляют следователю права выбора и образцы ДНК должны изыматься у всех подозреваемых в совершении преступления лиц независимо от квалификации деяния и необходимости в деле.